

PÁRISI LEVÉL.

Páris, 1889. sept.

(Coligny szobrának leleplezése. Az új akadémicus, Melchior de Vogüé s az ő Revue des Deux-Mondes-ban megjelent cikkei a világiállításról.)

Szerkesztő Ur!

Bersier lelkésznek hosszas és kitartó törekvését végre teljes és nagyszerű siker koronázta. Tudvalevőleg az ő kezdése volt, hogy Colignynek, az ő nagy és hős alakjához méltó emlékszobor állíttassék. Bersier, hogy ezt létrehozza, nem kimélt sem időt, sem fáradságot és miután bizottságot alakított, melyben protestáns jeles férfiak mellett a kath. egyház kiválóbb férfiai közül is többen foglaltak helyet, az ügy érdekében bejárta Franciaországot és a külföldre is felhívást intézett. A munkát két nagyérdemű művészre bízta Crank szobrászra és Scellier de Grisors építészre, kik dicséretesen feleltek meg feladatuknak. A hatalmas és minden tekintetben nevezetes művet ezelőtt néhány héttel leplezték le nagy és előkelő közönség jelenlétében. Az Oratoire templomban összegyűlt sokaság közt számosan voltak ismert politikai egyéniségek, papok, írók és művészek. A bizottság elnöke Jancourt marquis szép beszédben adta elé a szobor történetét és fejtette föl azokat az indokokat, melyeknél fogva azt határozták, hogy az az Oratoire kertjében állíttassék fel. Eleinte tényleg a Saint-Germain-l'Auxerrois-n akarták felállítani két lépésre attól a helytől, hol Colignyt meggyilkolták, a mellett a templom mellett, melynek harangjaival adatott a jel Szent-Bertalanéji gyilkolásra. De utángondolva e tervtől elállottak. Tartottak attól, hogy a katolikusok ebben kihívást fognak látni, mely pedig távol állott a bizottságtól, de az ultramontanok nem késtek volna annak tüntetni fel. Ekkor állapotok meg aztán abban, hogy oda állítják fel, a hol most áll, abba a kicsiny kertbe, mely az Oratoire templomot a Rivoliutcza arkadjaitól elválasztja. Helyes volt erről a közönséget felvilágosítani, mert sokan nem értették volna, hogy miért nem helyezték e nagyszerű művet tágasabb térre, hol inkább lehetett volna szemlélni. Jancourt után a szépművészetek igazgatója Laroumet beszélt, mint a kormány képviselője és a művet átvette az állam nevében. Beszéde alig állott többől három mondatnál, min nagyon csodálkozhattak mindazok, kik őt ismerték. De ennek meg van a magyarázata, a mit kevesen tudnak. Tényleg ő hosszabb és jelentő-

sebb beszédre készült „egyik nemzeti dicsőségünkről.“ Beszédét a miniszterrel közölvén az arra kérte, hogy ne mondja azt el. Ugy látszik, hogy ezt politikai indokból tette, de a történelem sértetett meg ez által, mi nagyon sajnálatos. Hanem hogyha az állam képviselője kötve volt s nem nyilvánithatta az ő gondolatait, a következő szónok, a ki Páris városa nevében beszélt, Richard, a községtanács alelnöke erős vonásokkal bélyegezte meg a Szent-Bertalanéj iszonyatosságait. A vértanuság dicsfényével vonta körül a nagy Colignyt s keményen ostromozva a fanatismust, nem habozott kimondani, hogy a kik ma annak az eszmének a képviselői, mely az 1572-iki gyilkolást vezette, hasonlót tennének, hogyha hatalmukban állana. Az ember azt szeretné hinni, hogy Richard ur tulzott a jelenkori katolikusok erkölcsének megítélésében. De másfelől, a midőn olvassa ama sérelmeket és hazugságokat, melyekkel némely katolikus lapok a leleplezés alkalmából Coligny alakját befeketitni akarták, látja, hogy mennyire meggy még ma is a fanatismus.

Most egy más beszédre térek át, mely a sorban következett, mely a legfigyelemreméltóbb volt és a legmélyebb benyomást gyakorolta a hallgatóságra, s általános tetszést és lelkes tapsokat aratott, a Bersier beszédére. Ez mindazoknak a vallomása szerint, a kik őt hallották, egyike volt az ő legjobb inspiratioinak. Sajnálom, hogy a beszédet hosszúsága miatt nem irhatom át egészen. Azonban néhány helyet idézni fogok s a többit ismertetni. Bersier így kezdette beszédét: „Főnséges benyomás az, melyet ez ünnep hátrahagy. Mindekelőtt láttuk a francia művészetnek egy új diadalát. Páris egy-egyel több emlékszobrot számlál és ez emlékszobor egy hatalmas alkotás, mely magasabb eszményről bizonyít. E siker nem mesterkéltn művelet eredménye, nem lehet attól félni, hogy e műben másnak utánzatát ismernék fel. Üdvözölöm önökkel együtt a derék szobrászt és a tiszta izlésű építésszt, a kiknek egyesült törekvése e művet létrehozta, mely a közbámulat szentesítését fogja megnyerni. E műben az egyéni inspiratioval a legpontosabb történelmi felfogás van egyesítve. Alkotásuk nagyszerű és igaz.“ Bersier következőleg azokról az érzelmekről szólott, melyeket a bizottság tagjai azon éreztek, hogy fáradozásukat ily teljes siker koronázta. Ők úgy tekintik ez emléket, mint a helyrehozás egy tényét. Aztán így folytatta: „Jó hogy önök előtt állított fel Colignynak e nagyszerű alakja. Annak nincs mit félni a világságtól. Már Bossuet azt mondotta, hogy mindaz a mivel gyalázták, a halálát követő napon csak arra szolgált, hogy az ő emlékéit fényessé tegye; Montesquieu meg azt írta: Coligny meghalt ¹⁾ szívében nem hordva egyebet, mint az állam dicsőségét. Voltaire Henriadjában elbeszéli az ő tragikus végét, melyet a mi atyáink könyv nélkül tudtak. Egyik utóbbi gondolata az volt, hogy

¹⁾ Montesquieu erélyesebben fejezte ki magát. Ime saját szavai: „Coligny meggyilkoltatott, szívében nem hordva egyebet, mint az állam dicsőségét.“ Szó volt arról, hogy a szoborra e szavak irassanak, de lemondtak e gondolatról, nehogy az elégtételvévés nyilatkozatát lássák benne. Azonban Bersier szószereint idézhette volna Montesquieu szavait. Sokan sajnálták, hogy nem tette.

az Akadémiának ajánlja, hogy a protestáns hős felett dicsbeszéd tartassék. Hugo Victor azt mondotta róla: „igaz ember volt.“ Michelet meg e bátor szavakban nyilatkozott: „Nem vagyok előítéletes, nem pazarkodom a hősökkel könyveimben, de emez a kötelességnek és a lelkiismeretnek a hőse. Nézem, vizsgálom, vitatom, mindig ellenáll és mindig nagyobbnak tűnik fel. Ellenkezőleg más nagyított hősökkel, ez, a ki nem a siker hőse, a vizsgálatot kiállja és a tekintetet megalázza.“ Itt Bersier megjegyezte, hogy Coligny szerény volt, és inkább arra törekedett, hogy legyen, mintsem hogy lássék, ellenkezőleg annyi hősnek nevezettel. Itt röviden rajzolta a tengernagy szomorúságát, melyet ama harcok közepett érzett, melyek hazáját vérel szennyezték be; sajnálatát a szegény paraszt iránt, becsületességét, benső harczát az ő vallásos lelkiismerete követelményeivel és Franciaország nyomoraival szemben és gondolkodását ama két politikai uttal szemben, mely akkor hazája előtt volt s hazájára nézve mindkettő gyászos.

Coligny egy teljesen francia politikáról álmodott, melyet igyekezett is megismertetni és követetni IX. Károlyllyal; egy oly politikáról, melyet később IV. Henrik követett. Bizonyos történelmi iskola Colignyt gyakran szűkkeblű, felekezeties embernek rajzolta. Ez azonban szándékos, kiszámított tévedés. A ki Coligny életét közelebbről ismeri, épp az ellenkezőt látja. Ne hagyjunk ily kifejezéseket egy oly tiszta dicsőségen. Ne engedjünk azoknak, kik gyönyört találnak nagy emberek kicsinyítésében. „Uraim! mondotta Bersier, jó hogy ez emlék Páris szívében van felállítva. Némelyek félni látszottak, hogy azt kihívásnak fogják venni. De ily gondolat nem lenne méltó a modern Franciaországhoz, mely többé nem akar vallási háborukat, a melyektől megiszonyodott, s mely a dolog mostani rendjében nem ismer és nem csodál mást, csak a gondolat és szeretet termékenyítő és szükséges harczeit. Nem lenne méltó magához Colignyhoz, ki előre gondolva azokra a támadásokra, melyeknek kitéve volt, azt írta: „el fogom feledni.“ Amaz emlékekhez, melyeket felidézett, hozzá fűzte a szónok azt is, hogy Coligny alakja más üldözötteket is idéz fel emlékezetünkbe, kik idegen földön haltak meg, kiket Franciaország elvesztett. És az ő alakja arra is fog mindig emlékeztetni, hogy egy nép nagyságának megalapítására a jellem sokkal szükségesebb, mint a lángész; az mindig azt fogja hirdetni, hogy ők szerették Franciaországot egész a halálig, sőt a mi ennél nehezebb, a férfiasan fogadott sérelmekig. Bersier e szavakkal végezte beszédét: „Ez alak végül azt fogja nekünk hirdetni, hogy a hit az élni akaró népek nagy lelkesítője és hogyha a fanatizmus istentelen dolog, illő hogy egy nagy nép tisztelje azokat, kik szolgálatukban mint Coligny, azt az elvet tartották szem előtt: „Isten dicsőségeért és a közjóért!“

A beszéd elhangzása után, melyért a mint fennebb is említettem, a szónokot ismételve megtapsolták, a közönség körüljárta az emléket. Az emlék fehér márványból van készítve s három alakból áll. Balfelől a haza alakja; sisakot hord s jobb kezében maga ellen szegzett kardot tart, míg az előrészen nyugvó balkézben a halha-

tatlanok koronája van e felirattal: Saint-Quentin-1557-en souvenir de la defense de la ville par Coligny.“ Jobbfelől a Vallás alakja szivre tett kézzel és pálmát ajánlva e felirattal; 24 aout 1572, date de la St. Barthélémy.“ A kettő közt emelkedik fel Coligny szobra, mely előtt az emelvény tetején egy nyitott Biblia van e két helylyel: Örök emlékezetben léssen az igaz. (Zs. CXII. 6) Oly erős szívvvel volt, mintha látná azt, a ki láthatatlan. (Zsid. XI, 27.) A granit talapzat közepén pedig a Coligny végrendeletéből a következő szavak: Szívesen elfeledem mindazt, a mi csak engem ér, akár támadás, akár sérelem legyen az, . . . föltéve, hogy a mi Isten dicsőségét és a köznyugalmat illeti, biztosittatik.“ Egy gránit táblára meg arany betűkkel van felvéve: „Gaspard de Coligny.“ A koronázatba pedig a tengernagy fegyverei vannak véve az ő paizsával, melyen e jelmondata áll: „Mindent elviselek.“ A szobrász bámulatos ihlettel tudta megválasztani Coligny életének pillanatát az ő hőse képviselésére. Ez az a pillanat, mikor Coligny elhatározza, hogy Chatillont elhagyja, hogy Párisba jöjjön, bár jól tudja, hogy ott megfogják gyilkolni. Balkeze kardjára téve, a jobb pedig szívére s férfias tekintetében olvasni lehet a fájdalmas gondolatokat, melyek elfoglalták. E gondolatok kifejezést nyernek a Haza és a Vallás alakjain is. Szakértők és n. inden elfogulatlan ember ítélete szerint a Coligny-émlék egyike Páris legszébb művészi remekeinek, melyek pedig elég szép számban vannak. Sajnos, hogy a költség még nincsen egészen fedezve. Még egy jókora összeg hiányzik. Nem lehet kétkelni, hogy mindazok, kik tisztelettel viseltetnek a nagy dolgok, a lelkiismeret szabadsága iránt, sietni fognak az újabb felhívásra a felelet megadásával. A katolikus lapok, mint fennebb is mondtam, ez emlékek alkalmából mindenféle gyalázatot szórtak Colignyra, s Freppel püspök különösen esztelen, vak gyűlölettel nyilatkozott. Fanatikus, hitehagyott, áruló, gyilkos s ezekhez hasonló czimekkel illette. A durva gyalázkodásnak, a gyűlölködő kárhovatásnak és a kiszámított hazugságnak netovábbja ez. De Freppel benne van a szerepében és az ő modora szerint hozza el hódolatát Coligny emlékének.

— Melchior de Vogüének az Akadémiában való fogadtatásáról, mely ezelőtt három hóval történt, nem volt szándékomban írni, mert más dolgokat akartam ismertetni. Minthogy azonban az új akadémiás kiállításról a Revue des-deux Mondes-ban irt czikkeivel éppen most nagy figyelmet keltett, úgy hiszem nem lesz érdektelen róla szólanom. Vogüé ismeretes Franciaországban és a külföldön is, mint kitünő író és jeles gondolkozó, mint emelkedett lelkű bölcselő, kinek ép lelkiismerete, meleg szíve van és teljes reménnyel van betelve az emberiség jövője iránt. A pessimistákkal ellenkezőleg ő abban a nézetben van, hogy a jelen végtelenül felette áll a multnak és annak fénylő színeiben a jövőt látja. Nagy barátja a szláv irodalomnak, melynek ismertetésére sokat tett Franciaországban. De azt hiszem, hogy ő igen távol ment az orosz irodalom iránti bámulatával, midőn azt véli, hogy attól a francia irodalom megújítását lehet remélni. Ez egyáltalán nem látszik valószínűnek, s ezzel nem is fog-

lalkozom, csak azt a nézetét tartom meg és jelzem mindenekfelett, hogy ő jobb jövőt remél, mint a milyen volt a mult. Annyi lármás és esztelen beszéddel szemben az ember örömet hallja ezt egy komoly gondolkozótól. Midőn az Akadémiában fogadtatásakor e meggyőződésnek kifejezést adott, megújuló tetszéssel fogadták. Vogiié úgy van meggyőződve, hogy az emberiség hit nélkül, Isten nélkül nem élhet, csupán anyagi és érzéki élvezetekkel. Ez nagyon helyes. De az ember azt kérdezheti, miért nem ment tovább, miért maradt határozatlanságban, a mint tette. Valószínű, hogy akkor kissé zavarban volt. Vogiié tényleg katolikus. De olyan, a ki függetlennek látszik, ki szabadon beszél a régi dogmákról, melyeket az újabb gondolkodás összetört. Nekem úgy tetszik, hogy ez álláspont a hagyományos katholicismus szempontjából nem nagyon orthodox. Ebben jó adag heresis van. Ő láthatólag arra a következtetésre jutott, hogy a hagyományos katholicismus a fölszabadított lelkiismeretet nem elégti ki. Igen de másfelől semmi sem mutatja, hogy Vogiié meg akarja tagadni a régi katholicismust, és hogy attól elválni akarna. De hogyan lehet a kettőt egyesíteni? Hogyan lehet logikailag az értelmi, erkölcsi és vallási fölszabadítás szükségét a hagyomány szeretetével egyeztetni? Avagy ez csupán aesthetikai kérdés? Nem valószínű, mert Vogiié komolyabb gondolkozó, semhogy tisztán művészi szemléletnél maradjon. Én úgy hiszem, hogy a mi bölcselőnk gondolkozásában még nem jutott teljes tisztaságra. Ezt mutatják azok a tanulmányok is, melyeket a Revue des-deux Mondes-ban irt, melyeknek tárgya a világkiállítás.

Vogiié a Mars-mező fényességei és csodái közt, e csarnokokban és palotákban mindig egyet keresett, az ő kifejezése szerint: „e különféle tárgyakban elrejtett eszméket.“ És meg kell vallani, hogy gazdag és hatalmas képzelete egész tömegben meríti fel e rejtett eszméket, és hogy ezek közül sok bámulatba ejti az olvasót, hogy ott találja. Egyébiránt ki kell fejeznem, hogy ez a bámulat legnagyobb részre valóban kellemes volt. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy e rejtett eszmék csakugyan benne vannak a különböző tárgyakban, honnan Vogiié felhozta, de oly természetes módon hozza napvilágra és oly tiszta stylusban fejt fel, hogy gyönyörűséggel és haszonnal olvashatni.

A művészet és tudomány termékeinek e rengeteg halmazában Vogiié mindenek előtt és felett egy jelképet lát. És ez a modern tudomány hatalmának a jelképe, nem csak anyagi szempontból tekintve, hanem még inkább az eszmék, a szellem, a bölcselmi fogalmak szempontjából. Annyira, hogy nézlet tekintetében mi teljesen különbözünk atyáinktól. Mi nem tudunk megelégedni azzal, mi őket kielégítette. És minél nagyobb lesz a tudomány haladása, annál nagyobb a különbség is és annál inkább fog az a világ, melyben mi élünk, ellenkezőleg alakulni azzal, melyben ők éltek és annál inkább felül fogja azt mulni. Lehet látni, a mit különben maga is kinyilvánít, hogy a kiállításról való eme felfogás tulmegy azon a gondolaton, melyet azok kapcsolnak ahhoz, kik a kiállítást tervezték és keresztülvit-

ték. Vogiié a kiállítás bölcselemi eszméje körében mozog. A politikai vagy kereskedelmi szempont teljesen idegen előtte. Miután derült hangulatban kifejti symbolicus felfogását a kiállításról s azt bizonyos módon a jelenkori emberiség megtestesítéseképp tünteti fel, összehasonlításokat tesz, keresve annak hiányait. Mert mindamellett is, hogy el van ragadtatva a modern tudomány csodáitól, távol, hogy azt tökéletesnek tartaná. Hogyha ő optimista is és a jelenkori emberiséget fennebbállónak tartja a multénál, sok hiányt vesz észre. A mi az ujabbkori embernél hiányzik, az oda fenn valónak, szóval Istennek élénk érzete. S a midőn a fényességek, melyeket neki a kiállítás mutat, előtte az emberiség symboluma, úgy találja, hogy a tudomány e csodás eredményei tökéletlenek. Például az Eiffeltorony bámulatot kelt benne, de azt mondja: „bár hatalmas, karcsu és könnyed s a földön a legmagasabb építmény, de nem bevégezt.” És miért? Hogyha Vogiié nem beszélte volna is el érdekes látományát az Eiffeltoronyról, gyanitni lehetett volna, hogy mi az a bevégezés, a melyet ő kíván. De a párbeszéd, melyben az Eiffeltornyot és a Notre-Dame tornyát beszélteti, világosan adja az ő gondolatát. A Notre-Dame e párbeszédben szemére veti az Eiffeltoronyt, „hogy nem inspirál sem imára, sem reményre“ és hogy nem beszél csak a jelenről, míg a Notre-Dame az örökkévalóságról. Az Eiffeltorony azt feleli, hogy a Notre-Dame halott és temploma elhagyatott, hogy ideje lejárt s a jövő az övé. Vogiié aztán egy hangot hall az égből, mely a mult és a jövő, más szóval a vallás és a tudomány kibékítéséről szól. Eljő az idő, mikor a dogmákban engedni kell s nem kötik a lelket a hideg, holt betühez. Ez az az engedmény, melyet a vallási multnak kell adni a tudománynak. A tudományt pedig úgy fogja fel, hogy az minden hatalma mellett is az emberi szívet ki nem elégítheti, s hogy közeledni fog a valláshoz. Végül Vogiié hozzáteszi, hogy két villanysugárt látott a torony felett, melyek mind növe az égen egy nagy keresztté lettek. Im ez a bevégezés, a műnek a megkoronázása, melyet ő kívánt az Eiffeltoronyra: keresztet, azaz a szeretetnek és reménynek jelvényét. Könnyü volt látni e költői magyarázat nélkül is, hogy ez volt az, a mire jöni akart. Őszintén szólva, én az egészben nem látok egyebet, mint egy fényes és költői képzetnek a játékát. Határozatlan sentimentalismus. Vogiié kétségtelenül katolikus, de az ő katholicismussa oly halvány s ő annyira független, hogy csak a neve katolikus. Beszél a vallásos hitről és tényleg mégis azt kell kérdeznünk, miben áll az ő hite. Ugy látszik lelkiismerete keres, de még nem találta meg azt a mit keres. Mindenesetre oly szellem, melyet nem elégít ki az, a mi van s igyekszik meghatározni azt, a minek lenni kell. Itt is látjuk a katolikus nevelés sajnálatos eredményét. Az mindig bizonyos féltékenységet hagy hátra az akaratban. Egyébiránt bármilyenek legyenek Vogiié következtetései, eme cikkei nagyon érdekesek. S a mi az új akadémicusnál mindennek felett figyelemre méltó, a haladás iránti nagy szeretete s az emberiség jövőjében való tántorithatlan hite.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az erd. ev. ref. egyházkerület e hóban tartotta közgyűlését; a tárgyalt ügyek közt legkiválóbb volt a papnöveldének Enyedről Kolozsvárra való áthelyezése. A kérdés érdeméhez — igen természetesen — nem lehet szavunk, kizárólag az egyházkerület kebli ügye levén; hanem az ügy kérdésénél felmerült két eszméhez, sajátlag két tévedéshez, mint általános érdekű ügghöz, szabad szólanunk.

Egyik tévedés az ev. ref. pädagogium felállítása azon az okon, mert az állami egyetemek mellett szervezett tanárképezdek csak közömbös, annál fogva nem eléggé felekezeti szellemű tanárokat képeznek. Mindig fájjaljuk a felekezeti színezetű jelenségeket; sajnálva nézzük a felekezeti áramlatot, mely éppen felvilágosodottnak czimzett korunkban kezdett jelentkezni; sajnáljuk, hogy ez áramlat a szabadvizsgálódás és lelkiismeret szabadságán alapuló protestáns egyház kebelében s hazánknak azon részében nyilvánul, melyben az individualis szabadság e biztosítékait jóval azelőtt, országos törvények biztosították, midőn más országokban vérnek árán szereztetett azoknak érvény.

Felekezeti pädagogium felállításának az volna tehát az értelme, hogy felekezeti szellemben képzett tanárai legyenek az egyházaknak. Minő tanárookra van szükségünk nekünk, protestáns felekezeteknek: néhány tanárra a papnöveldekben. Ezek első sorban magokban a növeldekben, hazai s kivált külföldi egyetemeken képeztetnek; a felekezeti tanárképzés tehát a gymnasiumi tanárok képzésére szoritkozhatik, kik a számtant, meg klassicus nyelveket, a történelmet és terményrajzot, meg természettant valódi felekezeti meggyőződéssel tanítsák a gyermekeknek!

Ez már a felekezeti elfogultság legvégső határa; s nemcsak a protestantizmus alapelvének — a szabad vizsgálódásnak és a mindenek megpróbálásának — megtagadása, hanem a kereszténység egyetemes dicső jellegének levetkezése lenne.

Nekünk, protestánsoknak, semmi okunk sincsen az állami tanárképezdektől idegenkedésre.

Ha vizsgáljuk e képezdek szervezetét, láthatjuk, hogy az egész